

VÝVOJ PLODNOSTI V ČESKU V OBDOBÍ PANDEMIE COVID-19: MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ A DOSAVADNÍ POZNATKY¹⁾

Jitka Slabá²⁾ – Anna Štátná³⁾

FERTILITY DEVELOPMENT IN CZECHIA DURING THE COVID-19 PANDEMIC:
INTERNATIONAL COMPARISON AND CURRENT KNOWLEDGE

Abstract

This study examines fertility trends in Czechia over the past three decades, focusing on the impact of the COVID-19 pandemic. Drawing on published findings from across Europe, it explores how the pandemic and related factors, including the vaccination campaign, influenced reproductive behaviour. Fertility initially increased in 2021 but declined in 2022 and 2023, potentially in connection with vaccination programmes and delayed reproductive plans. Three mechanisms explain this trend, with delayed reproduction and post-pandemic adjustments being the most relevant factors for Czechia. The study also highlights broader fertility patterns across Europe and the role of economic factors.

Keywords: fertility, Czechia, COVID-19 pandemic, European context

Demografie, 2025, 67(1): 46–56

DOI: <https://doi.org/10.54694/dem.0357>

ÚVOD

Období pandemie covid-19 odstartovalo výrazné změny v úrovni plodnosti (nejen) české populace, které vzbudily značný odborný, politický i mediální zájem. Po výrazném nárůstu hodnoty úhrnné plodnosti v Česku až na jednu z nejvyšších úrovní v rámci evropských zemí v roce 2021, která přitahovala pozornost řady zahraničních odborníků i médií, především ze zemí, které se dlouhodobě držely na jejich výrazně

nižších hodnotách, nastal od roku 2022 prudký propad úrovně plodnosti pokračující do současnosti. Ve veřejném diskursu jsou spolu s dlouhodobě sledovanými faktory působícími na úroveň plodnosti opakovaně diskutovány přímé i zprostředkované dopady mimořádné situace, kterou ve společnosti vyvolala pandemie covid-19. Z různých stran jsou zmiňovány možné efekty očkování a jeho spojitost s prudkým poklesem plodnosti a porodnosti, tato tvrzení jsou

1) Tato práce vznikla v rámci projektu GAČR „Současné reprodukční výzvy: plodnost v Česku v době vícenásobné krize“, č. 25-18424S a projektu NPO „Národní institut pro výzkum socioekonomických dopadů nemocí a systémových rizik“, č. LX22NPO5101, financovaného Evropskou unií – Next Generation EU (MŠMT, NPO: EXCELES).

2) Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Kontakt: jitka.slaba@natur.cuni.cz.

3) Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Kontakt: anna.statna@natur.cuni.cz.

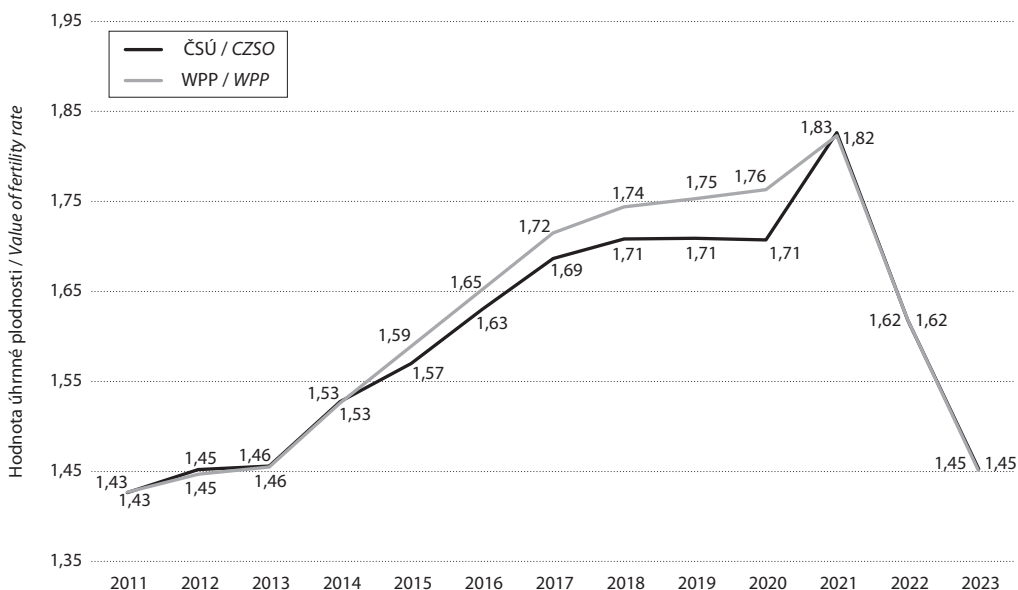
však ne vždy podložena výsledky věrohodných analýz. Snahou tohoto částečně diskusního příspěvku je přinést demografický pohled na to, jak mohlo období bezprecedentní situace celosvětové pandemie a specifická situace očkování proti onemocnění covid-19 proměnit reprodukční chování české populace. Toto téma vyvolává pozornost z důvodu své společenské závažnosti a polarizujícího charakteru. Zatímco pandemie covidu-19 přinesla rozsáhlé změny ve zdravotnických a sociálních systémech, očkování proti této nemoci se stalo jedním z klíčových nástrojů boje proti jejím dopadům. Diskuse o jeho potenciálním vlivu na reprodukční zdraví však odráží hlubší otázky spojené s vnímáním rizik, důvěrou ve vědu a odpovědností za veřejné zdraví.

Text se zaměřuje na vývoj úrovně plodnosti v České republice v posledních třech desetiletích s důrazem na dynamický zvrat trendu úhrnné plodnosti v období pandemie covid-19. Cílem je, na základě přehledu publikovaných odborných zjištění, diskutovat možné

mechanismy vlivu pandemie covid-19 a s ní spojených specifíků včetně rozsáhlé očkovací kampaně na reprodukční chování české populace. Hodnocení biologické podstaty možné kauzality mezi změnou fekundity (tj. schopnosti mít děti) a vakcinací nám z pozice demografů nenáleží. Můžeme tak tedy zodpovědně čerpat pouze z již zrealizovaných studií, které se nemají k potvrzení kauzálního mechanismu, že vakcinace proti onemocnění covid-19 ovlivnila lidskou schopnost reprodukce. Přehledové články nenalezly významný vliv této vakcinace na pohyblivost spermií (Zace et al., 2022; Wang et al., 2023), neprokázal se negativní vliv vakcinace na fekunditu netěhotných (Zace et al., 2022; Wang et al., 2023; Pratama et al., 2022) ani ohrožení stávající těhotenství (Wang et al., 2023). Na druhé straně byl prokázán negativní vliv v případě, že jedinec onemocněl covid-19, kdy bylo potvrzeno krátkodobé snížení plodivosti mužů (Wasselink et al., 2022) a zvýšené riziko samovolného potratu v raném těhotenství (van Baar et al., 2024) v souvislosti s touto nemocí.

Graf 1: Vývoj úhrnné plodnosti v Česku v letech 2011 až 2023

Development of total fertility rate in Czechia from 2011 to 2023

Pozn.: ČSÚ = Český statistický úřad, WPP = World Population Prospects.

Note: ČSÚ = Czech Statistical Office, WPP = World Population Prospects.

Zdroj: SZÚ, OSN, 2024; ČSÚ, 2024.

Source: UN, 2024; CZSO, 2024.

Co však jako demografové umíme, je hodnotit proměny úrovně plodnosti s ohledem na změny, které se odehrávají ať už na individuální, tak na celospolečenské úrovni. Problematika lidské reprodukce v moderní společnosti je vysoce komplexní záležitostí. Samotná cesta k narození jedince odráží nejen biologickou schopnost mít děti, ale i individuální postoje k dětem, aktivaci touhy po dětech, plánování dětí a následně i samotnou realizaci těchto plánů (Miller, 2011). To vše musí být v ideálním případě v souladu u obou partnerů, kteří se výsledné reprodukce účastní. Krom individuálních postojů k reprodukci se následně do realizace reprodukčních plánů promítají i další individuální charakteristiky jedince, jako jsou jeho karierní ambice, partnerská situace, zdravotní stav a materiální zabezpečení (Testa, 2014; Šťastná et al., 2017)

V roce 2021 jsme byli svědky nejvyšší úrovně plodnosti v období samostatné republiky (Graf 1). Před i po roce 2021 byly pozorované hodnoty úhrnné plodnosti podstatně nižší. Na výkyvu úrovně úhrnné plodnosti mezi lety 2020 až 2022 se podílí změna početnosti žen v reprodukčním věku, které vstupují do výpočtu ukazatele úhrnné plodnosti. Podle Českého statistického úřadu byla v letech 2018 až 2020 úhrnná plodnost 1,71 dítěte na jednu ženu (ČSÚ, 2024). V roce 2021 byla vyšší, a to 1,83 (ČSÚ, 2024). Na nárůstu plodnosti mezi lety 2020 a 2021 se částečně podílí skokové snížení počtu žen v reprodukčním věku v důsledku zpřesnění velikosti populace na základě Sčítání lidu, domů a bytů realizovaného v roce 2021 (Koukalová, 2022). V případě interpolované velikosti populace mezi censy, se kterou pracuje například *World Population Prospects* publikovaný Organizací spojených národů (OSN), by plodnost v roce 2020 byla 1,76 (OSN, 2024) a následný nárůst plodnosti by tedy nebyl tak velký (viz Graf 1). Mezi lety 2021 a 2022 došlo naopak k výraznému nárůstu počtu žen v reprodukčním věku v populaci Česka. Tento nárůst tvořily především ukrajinské ženy s dlouhodobým ochranným statutem. Ze srovnání údajů poskytnutých ČSÚ vyplynulo, že změna v populaci žen v důsledku příchodu ukrajinských válečných uprchlíků vedla k rozdílu v úhrnné plodnosti o 0,05, kdy bez započtení Ukrajinek by úhrnná plodnost v Česku v roce 2022 byla 1,67 namísto 1,62 (Štyglarová – Němečková, 2023).

Při diskusi aktuálních hodnot úhrnné plodnosti je nezbytné hodnotit její vývoj v širším kontextu – časo-

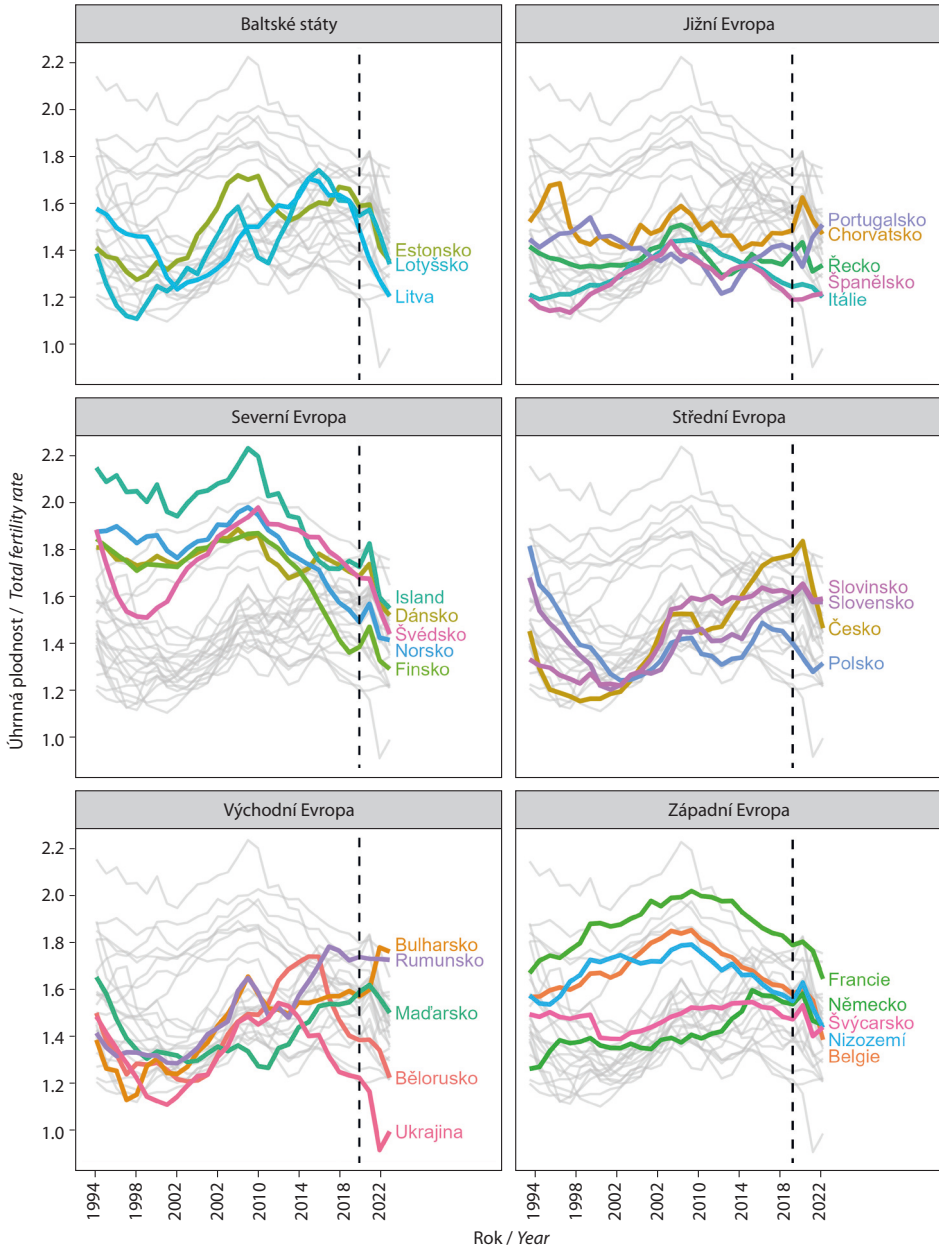
vém i teritoriálním. V textu se zaměřujeme na zhodnocení vývoje úrovně plodnosti za poslední tři dekády v širším mezinárodním kontextu, k čemuž využíváme data OSN (2024), přesněji publikaci *World Population Prospects 2024*, a to ze dvou důvodů: 1) vychází z interpolovaných dat mezi censy a tím pádem udává přesnější odraz reality, než data publikována průběžně v jednotlivých letech tak, jak to činí Český statistický úřad; 2) nabízí možnost mezinárodního srovnání, a to až do roku 2023. Diskuse možných mechanismů vlivu pandemie covid-19 na reprodukční chování vychází z analýz a poznatků publikovaných v odborných časopisech zaměřených na populační studia a zároveň čtenářům stručně sumarizuje aktuální publikované poznatky o situaci v Česku.

Dlouhodobé trendy vývoje úrovně plodnosti v evropském kontextu

Graf 2 představuje vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných státech Evropy. V baltských státech a zemích střední a východní Evropy můžeme koncem 20. století pozorovat rapidní pokles úrovně plodnosti, zatímco v zemích severní a západní Evropy úroveň plodnosti roste, případně stagnuje. S novým tisíciletím pak začnou hodnoty úhrnné plodnosti v evropských státech opět konvergovat a až do roku 2008 můžeme pozorovat nárůst úhrnné plodnosti u většiny sledovaných zemí. Roku 2008 propukla mezinárodní finanční krize spojená s poklesem či stagnací hospodářství a souvisejících ekonomických ukazatelů. Studie Kocourkové et al. (2019) potvrdila procyklický vztah hospodářského vývoje a úrovně plodnosti v zemích Evropské unie v letech 2001 až 2013. V souladu jsou také zjištění Matysiak et al. (2021), podle kterých byl pokles plodnosti v období hospodářské recese spojen především s nárůstem nezaměstnanosti. Ukazatel úrovně nezaměstnanosti může být širší optikou nahlížen jako indikátor nárůstu životní nejistoty vnímané dotčenou populací nebo některými jejími skupinami. K nejméně výraznějšímu poklesu úrovně plodnosti došlo v regionech, kde se v období recese nejvíce zhoršily podmínky na trhu práce – ve státech jižní Evropy a ve vybraných zemích střední a východní Evropy (Matysiak et al., 2021). V západní a severní Evropě vývoj měř plodnosti s ekonomickými ukazateli recese nesouvisel (Matysiak et al., 2021). Skutečnost, že vývoj úrovně plodnosti nebyl v souladu s vývojem

Graf 2: Vývoj úhrnné plodnosti ve vybraných státech Evropy v letech 1994–2023

Development of total fertility rate in selected European countries in 1994–2023

Pozn.: Svislá přerušovaná čára značí rok 2020.

Note: The vertical dashed line indicates the year 2020.

Graphs on the left and right from top to bottom: Baltic states - Estonia, Latvia, Lithuania; Southern Europe: Portugal, Croatia, Greece, Spain, Italy; Northern Europe: Iceland, Denmark, Sweden, Norway, Finland; Central Europe: Slovenia, Slovakia, Czechia, Poland; Eastern Europe: Bulgaria, Romania, Hungary, Belarus, Ukraine; Western Europe: France, Germany, Switzerland, Netherlands, Belgium.

Zdroj dat: OSN, 2024.

Source: UN, 2024.

ekonomických ukazatelů v době recese (2008–2014) však nic nemění na skutečnosti, že v zemích západní Evropy, a především v zemích severní Evropy pozorujeme od roku 2010 dlouhodobý a nezanedbatelný propad úrovně úhrnné plodnosti (Graf 2).

Nejpodrobněji je v odborné literatuře situace zanalyzována ve Finsku, kde dochází k poklesu úhrnné plodnosti od roku 2010. Za propadem plodnosti v předpandemickém období z úrovně 1,86 v roce 2010 na 1,41 v roce 2018 (OSN 2024) stojí především nižší úroveň plodnosti prvního pořadí (Hellstrand et al., 2021), přičemž z části (avšak ne úplně) je propad úrovně plodnost připisován dalšímu odkladu plodnosti (Hellstrand et al., 2021; Rahnu – Jalovaara, 2023). Pokles plodnosti je přítomen na všech vzdělanostních stupních a zároveň je diferencován podle oborů vzdělání. Neintenzivnější pokles úrovně plodnosti byl zaznamenán v případě žen se vzděláním v oboru informačních technologií a umění, nejméně intenzivní je naopak u žen s kvalifikací v oborech v oblasti zdravotnictví a vzdělávání. Vysoká úroveň nezaměstnanosti v oboru a nižší příjem pak umocňovali pokles úrovně plodnosti žen působících v daném oboru, což svědčí o negativním vlivu ekonomické nejistoty na úroveň plodnosti (Hellstrand et al., 2024). S poklesem úrovně plodnosti v zemích severní Evropy souvisí také změny ve sféře partnerských vztahů, kdy dochází k odkladu navazování trvalých vztahů (Rahnu – Jalovaara, 2023; Hellstrand et al., 2022), manželství jsou uzavírána s menší pravděpodobností (Hellstrand et al., 2022; Cantalini et al., 2024) a obecně slabně vztah mezi partnerstvím a rodičovstvím, tj. méně osob žijících v partnerství má společně děti (Hellstrand et al., 2022; Cantalini et al., 2024; Rahnu – Jalovaara, 2023).

VÝVOJ ÚROVNĚ PLODNOSTI V OBDOBÍ PANDEMIE COVID-19

Počátek pandemie covid-19 se v reprodukčním chování obyvatel mnoha zemí Evropy projevil nárůstem úhrnné plodnosti v roce 2021 (Sobotka et al., 2023; Lappegård et al., 2023). V případě Norska se ukázalo, že za nárůstem úhrnné plodnosti z 1,48 v roce 2020 na 1,56 v roce 2021 (OSN, 2024) je především plodnost vyššího pořadí, tedy plodnost žen, které již alespoň jedno dítě měly (Lappegård et al., 2023). Stejně tak stabilní úroveň plodnosti v letech 2020 a 2021 ve Švédsku kolem 1,67 (OSN, 2024) je interpretována

jako uspíšení realizace plodnosti druhého pořadí (Ohlsson-Wijk – Andersson, 2024). K nárůstu úrovně plodnosti však nedošlo v zemích jižní Evropy (Sobotka et al., 2023), kupříkladu v Itálii došlo v průběhu první vlny pandemie (březen – květen 2020, tedy realizovaná plodnost v období duben – srpen 2021) k poklesu koncepcí, a to zejména u bezdětných žen (Dalla-Zuanna et al., 2024).

Mezi roky 2021 a 2022 došlo ve většině zemí naopak k poklesu úrovně plodnosti. V tomto období lze v datech pozorovat jednoznačnou časovou spojitost mezi nástupem vakcinační kampaně a úrovní plodnosti o devět měsíců později (Jasilioniene et al., 2024; Bujard – Andersson, 2024; Winkler-Dworak et al., 2024; Slabá et al., 2024a). Sobotka et al. (2023) představili tři možná vysvětlení a popsali tři hlavní mechanismy, které se spolupodílely na tomto poklesu (přičemž v každé zemi jinou měrou): 1) pokles úrovně plodnosti v postpandemickém období je návrat k předpandemickým reprodukčním trendům; 2) obnovení pracovního a společenského života v předpandemickém rozsahu mohlo paradoxně upozadit reprodukční plány a mít za následek jejich odklad, pandemická omezení dopadající různou měrou na navazování vztahů a uzavírání sňatků zároveň mohla vést k menšímu počtu lidí, kteří si našli partnera a mohli by založit rodinu; 3) podstoupení vakcinace proti onemocnění covid-19 mohlo vést ženy ke krátkodobému odkladu reprodukce z důvodu obav, že by v případě těhotenství vakcinace mohla mít vedlejší účinky na vývoj plodu.

Zaměříme se na jednotlivá vysvětlení podrobněji a s důrazem na vývoj situace v Česku. Vysvětlení zdůrazňující návrat k předpandemickým trendům plodnosti je v souladu s poznatky z recentní studie Jasilioniene et al. (2024). Ta jednoznačně ukazuje, že ve většině zemí byl nárůst úrovně plodnosti zkraje pandemie vlastně anomálií a v postpandemické době se úroveň plodnosti vrátila na trajektorii pozorovanou před pandemií (Jasilioniene et al., 2024, lze pozorovat v Grafu 2). Situace v Česku se však této interpretaci vymyká. Česko vykazovalo v předpandemickém období výrazně odlišný vývoj úrovně plodnosti v porovnání s ostatními zeměmi střední a východní Evropy. Byl zde zaznamenán výrazně pozitivní vývoj úrovně plodnosti, kdy došlo k nárůstu úhrnné plodnosti z 1,43 roku 2011 k 1,82 dítěte na jednu ženu roce 2021 (OSN, 2024, viz Graf 1 a 2).

Naopak velmi validním se v českém kontextu jeví bod 2, který za poklesem úrovně plodnosti spatřuje především změnu společenské situace po uvolnění protipandemických restriktivních opatření. To ostatně v Česku připomíná situaci z kraje 90. let 20. století, kdy otevření hranic a nárůst možností seberealizace vedly k upožadění reprodukce a odkladu zakládání rodin do pozdějšího věku (*Rabušic, 1996; Sobotka et al., 2008*). Tuto domněnku potvrzuje studie *Paloncyové (2022)*, hodnotící reprodukční plány mužů a žen koncem roku 2020 a na jaře roku 2021. Ta dokládá, že i v období výrazných restrikcí v důsledku pandemie zůstává právě hodnotové nastavení, především postoje k rodičovství, ústředním faktorem formujícím deklarované reprodukční záměry. Ve druhé polovině 90. let přispěl k odkladu plodnosti krom proměny hodnot i nárůst ekonomické nejistoty (*Rychtaříková, 1996*), ať už v důsledku hospodářského vývoje, tak i s ohledem na snížení stability zaměstnání. I v postpandemické době jsme svědky obou těchto faktorů – znovu zpřístupnění možností seberealizace a rostoucí inflace – na pozadí poklesu úrovně plodnosti. Studie realizovaná v době nejpřísnějších protipandemických opatření v Česku (*Slabá, 2022*), tedy na jaře roku 2021, jasně ukazuje, že v případě mužů byly reprodukční plány pro následující tři roky ovlivněny percepcí individuální situace v oblasti financí. V případě, že respondent na jaře roku 2021 očekával do budoucna zlepšení své finanční situace, byla zde vyšší šance, že bude v krátkodobém časovém horizontu plánovat dítě (*Slabá, 2023*). Lze tedy usuzovat, že v případě zhoršení ekonomických podmínek se naopak ochota plánovat potomka snižuje.

Třetí uvedený faktor stojící na poklesem úrovně plodnosti mezi roky 2021 a 2022 zdůrazňuje efekt krátkodobého odkladu plodnosti v souvislosti s plánem podstoupit očkování proti covid-19, což prokazuje řada zahraničních studií (*Jasilioniene et al., 2024; Bujard – Andersson, 2024; Winkler-Dworak et al., 2024*). Pro českou populaci potenciál tohoto vysvětlení pro pochopení rychlého meziročního poklesu úrovně plodnosti mezi roky 2021 a 2022 o 0,2 dítěte (na 1,62 v r. 2022) podrobně analyzovaly *Slabá et al. (2024a)*. Autorky studie zdůrazňují skutečnost, že samotný ukazatel úhrnné plodnosti je velmi citlivý nejen na změny v počtech narozených dětí, ale také na změny v exponované populaci žen v reprodukčním věku.

A právě masivní vakcinační kampaň proti onemocnění covid-19 může znamenat takovouto enormní krátkodobou změnu v exponované populaci, vycházíme-li z předpokladu, že ženy nechtěly podstupovat očkování proti covid-19 jako těhotné (což bylo také v souladu s doporučeními vydávanými na počátku očkovací kampaně). V Česku byla vakcinace zpřístupněna z kraje roku 2021 a to pouze vybraným skupinám obyvatelstva. Osoby v reprodukčním věku se mohly k očkování registrovat až v průběhu května 2021 (*Slabá, 2022*). Studie *Slabé et al. (2024a)* na základě podrobných dat o průběhu očkování proti covid-19 a mírách plodnosti české populace modeluje situaci, že žena, která se právě nechala očkovat, se chce vědomě v daném měsíc počítí vyhnout (a reprodukci tedy odložit) a jen pro daný měsíc vakcinace je z exponované populace vyloučena. Výsledkem je pak hypotetická úhrnná plodnost v roce 2022 za předpokladu, že by jinak ženy měly stejnou úroveň plodnosti jako v roce 2021 (kdy byla pozorována nejvyšší úroveň plodnosti od roku 1991) avšak vědomě se vyhýbaly otěhotnění v době, kdy byly vakcinovány. Pozorovaná úroveň úhrnné plodnosti v roce 2022 byla 1,62 dítěte, v případě, že se počítí dítěte ženy vyhnuly pouze v měsíci první dávky vakcíny, by pak hypotetická úhrnná plodnost byla 1,69, v případě, že by se počítí vyhnuly i v měsíci aplikace druhou dávkou vakcíny, by byla hypotetická úhrnná plodnost 1,56 (*Slabá et al., 2024a*). Jak hypotetické úrovně plodnosti ukazují, úroveň plodnosti mezi lety 2021 a 2022 mohla poklesnout podstatně více, i kdyby se nezměnila intenzita plodnosti žen podle věku a ženy by se pouze důsledně vyhýbaly počítí v měsíci vakcinace.

DISKUSE

Otázka možného vlivu očkovací látky proti onemocnění covid-19 na reprodukční zdraví a na prudký pokles plodnosti v České republice po r. 2022 vyvolala řadu spekulací. Proto bylo nezbytné věnovat této problematice detailnější pozornost a přispět k dosavadnímu poznání z demografického pohledu na vývoj úrovně plodnosti. Dostupné poznatky neprokazují, že by očkování mělo negativní dopad na úroveň fekundity (*Zace et al., 2022; Wang et al., 2023; Pratama et al., 2022; Wasselink et al., 2022; van Baar et al., 2024*). Z demografického úhlu pohledu lze však konstatovat určitá specifika ve vývoji plodnosti, ať už ve vztahu

k období pandemie covid-19 jako takovému, tak i ve vztahu k samotné vakcinační kampani.

V celoevropském měřítku můžeme vidět, že k poklesu plodnosti v období po vakcinaci proti onemocnění covid-19 nedochází ve všech zemích Evropy. V některých státech úroveň úhrnné plodnosti v posledních třech letech dokonce rostla či se drží na stabilní úrovni, např. Portugalsko, Řecko, Polsko či Rumunsko (viz Graf 2). Přičemž Portugalsko je dokonce v rámci Evropské unie zemí s největším podílem očkovaných proti onemocnění covid-19 v populaci, který činil 94 %. Průměrný podíl osob s úplným očkováním⁴⁾ proti onemocnění covid-19 v Evropské unii byl na konci roku 2021 77 %, a v Česku činil 73 % (OECD, 2022).

Vývoj plodnosti v Česku v předpandemickém období (2011–2019) byl v evropském kontextu nestandardní. Přetrvávající růst úrovně plodnosti od roku 2011 byl zapříčiněn nárůstem intenzity plodnosti prvního, druhého i třetího pořadí. V pandemickém období 2019–2021 byl růst plodnosti stejně jako v zemích severní Evropy (Lappegård *et al.*, 2023; Ohlsson-Wijk – Andersson, 2024) převážně sycen plodností druhého pořadí (Koukalová, 2023). Následný propad plodnosti v postpandemické době jde ale převážně na vrub plodnosti prvního pořadí (Slabá *et al.*, 2024b). Právě plodnost prvního pořadí je ale do budoucna prerekvizitou pro nárůst celkové úrovně plodnosti, neboť je jasné, že pouze ty ženy, které již první dítě mají, mohou mít dítě druhé a další. Za nedostatečně zmapovanou oblast lze zatím považovat dopady pandemie na utváření partnerských svazků, které by následně mohly vyústit v partnerství (ať už sezdaná či nesezdaná) s dětmi.

Propad plodnosti pozorovaný v Česku po roce 2021 může být sycen stejnými faktory jako propad plodnosti v 90. letech minulého století. Hodnotové proměny a jejich vliv na reprodukci, které jsme tehdy mohli pozorovat, jsou ukotveny v konceptu druhého demografického přechodu (Lesthaeghe, 2010). Ten byl v postkomunistických zemích pozorován se zpožděním ve srovnání s demografickým vývojem v zemích západní Evropy. Nabízí se tak teze, že faktory, které stojí za poklesem plodnosti v zemích západní a severní Evropy od roku 2010, se nyní se zpožděním projevují

i v zemích střední a východní Evropy a opět jako na počátku 90. let je jejich nástup rychlejší, protože byl umocněn předcházejícím společenským otřesem. Stejně tak jako v 90. letech se k možným hodnotovým proměnám přidává i nárůst ekonomické nejistoty. Od začátku roku 2022 se začalo stále více projevovat zhoršování ekonomické situace českých domácností v důsledku rychle rostoucí inflace, která v Česku odstartovala již na podzim 2021 (ČSÚ, 2025). K tomu se koncem února 2022 přidal i rusko-ukrajinský konflikt, který nejenže představoval vážnou bezpečnostní hrozbu, ale také dále prohloubil ekonomickou nejistotu v zemi. Tyto faktory pravděpodobně přispěly k poklesu plodnosti koncem roku 2022.

V neposlední řadě je potřeba upozornit na skutečnost, že reprodukční chování je z velké části výsledkem reprodukčních záměrů, jak bylo zmíněno již v úvodu (Miller, 2011). Samotný pokles úrovně plodnosti tak nemusí souviset jen s nižší realizací plodnosti, ale může být důsledkem nižších reprodukčních plánů. Riziko nesouladu mezi požadovaným a plánovaným počtem dětí se přitom liší v závislosti na věku žen, počtu dětí, které již mají, jejich náboženském přesvědčení, finanční situaci a obavách z možného dopadu pandemie covid-19 na rodinné vztahy (Waldauřová, 2024). Výzkumná zpráva Kocourkové *et al.* (2023) srovnává krátkodobé reprodukční plány (tj. v následujících třech letech) v Česku v roce 2005, 2008 a v letech 2020–2022. V roce 2005 byly reprodukční plány na úrovni 2,16 dítěte na jednu ženu, přičemž reálná úhrnná plodnost v letech 2006–2008 byla 1,46 dítěte na jednu ženu. Lze tedy konstatovat, že reprodukční plány byly v tomto období naplněny z 68 %. V roce 2008 pak reprodukční plány odpovídaly 2,34 dítěte na jednu ženu a skutečná plodnost v letech 2009–2011 byla 1,53 dítěte na jednu ženu. Míra realizace reprodukčních plánů tak činila 65 %. V letech 2020–2022 pak reprodukční plány odpovídaly 2,19 dětem na jednu ženu a v případě, že by míra úspěšnosti činila 68 % jako v roce 2005, by průměrná hodnota úhrnné plodnosti v letech 2023 až 2025 činila 1,49 dítěte na jednu ženu (Kocourková *et al.*, 2023). Těto hodnotě se velmi blíží pozorovaná hodnota úhrnné plodnosti v roce 2023, kdy úhrnná plodnost činila 1,45 dítěte na jednu ženu (OSN, 2024). Můžeme tedy konstatovat,

4) Za úplné očkování je zde považováno očkování dvěma dávkami a v případě vakcíny Janssen jednou dávkou.

že pokles plodnosti po roce 2023 může být již přímým důsledkem nižších reprodukčních plánů v případech, že zde přetrvává stejná míra úspěšnosti, s jakou jsou lidé své deklarované reprodukční plány schopni následně zrealizovat, jako v roce 2005.

Vysvětlení poklesu plodnosti skrze vliv očkování proti covidu-19 by tedy bylo značně zjednodušené a nebere v úvahu širší společenský i ekonomický kontext. Pokles plodnosti, který sledujeme v řadě vy-

spělých zemí v posledních dvou dekadách, je součástí dlouhodobého procesu reflektujícího zásadní změny v reprodukčním chování současných generací. Tento trend je ovlivněn mnoha společenskými, ekonomickými a kulturními faktory, z nichž některé dosud nebyly ve vztahu k úrovni plodnosti dostatečně popsány či analyzovány. Pandemie covidu-19 mohla v určitých ohledech tyto procesy urychlit či dočasně zesílit, avšak není jejich primární příčinou.

Literatura

- Bujard, M. – Andersson, G. 2024. Fertility declines near the end of the COVID-19 pandemic: Evidence of the 2022 birth declines in Germany and Sweden. *European Journal of Population*, 40(1), 4. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09689-w>.
- Cantalini, S. – Ohlsson-Wijk, S. – Andersson, G. 2024. Cohabitation and Marriage Formation in Times of Fertility Decline: The Case of Sweden in the Twenty-First Century. *European Journal of Population*, 40(1), 15. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-024-09703-9>.
- Český statistický úřad (ČSÚ). 2024. *Demografická příručka 2023*. Český statistický úřad. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/demograficka-prirucka-2023>.
- Český statistický úřad (ČSÚ). 2025. *Inflace – druhy, definice, tabulky*. Český statistický úřad. Dostupné z: https://csu.gov.cz/mira_inflace. [cit.: 18. 2. 2025].
- Dalla-Zuanna, G. – Di-Fonzo, T. – Girolimetto, D. – Loghi, M. 2024. Exploring the impacts of COVID-19 on births in Italy, 2020–2022. *Population, Space and Place*, e2807. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/psp.2807>.
- Hellstrand, J. – Nisén, J. – Myrskylä, M. 2022. Less partnering, less children, or both? Analysis of the drivers of first birth decline in Finland since 2010. *European Journal of Population*, 38(2), 191–221. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-022-09605-8>.
- Hellstrand, J. – Nisén, J. – Myrskylä, M. 2024. Educational field, economic uncertainty, and fertility decline in Finland in 2010–2019. *European Sociological Review*, 40(5), 754–771. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/esr/jcae001>.
- Hellstrand, J. – Nisén, J. – Miranda, V. – Fallesen, P. – Dommermuth, L. – Myrskylä, M. 2021. Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. *Demography*, 58(4), 1373–1399. Dostupné z: <https://doi.org/10.1215/00703370-9373618>.
- Jasilioniene, A. – Jasilionis, D. – Jdanov, D. – Myrskylä, M. 2024. *Exploring associations between the Covid-19 vaccination campaign and fertility trends: A population-level analysis for 22 countries*. Max Planck Institute for Demographic Research. Dostupné z: <https://doi.org/10.4054/MPIDR-WP-2024-006>.
- Kocourková, J. – Štátná, A. – Černíková, A. 2019. Vliv ekonomické krize na úroveň plodnosti ve státech Evropské unie. *Politická ekonomie*, 67(1), 82–104. Dostupné z: <https://doi.org/10.18267/j.polek.1230>.
- Kocourková, J. (ed.) – Slabá J. – Štátná A. – Waldaufová, E. – Idblíková, B. 2023. *Změny v reprodukčním chování a reprodukční stárnutí. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, Praha, 244 s. Dostupné z: <https://gpp-cz.fss.muni.cz/aktuality/nova-vyzkumna-zprava-zmeny-v-reprodukcnim-chovani-a-reprodukcnim-starnuti>.
- Koukalová, J. 2022. Populační vývoj v České republice v roce 2021. *Demografie*, 64(3), 259–283. Dostupné z: <https://doi.org/10.54694/DEM.0307>.
- Koukalová, J. 2023. Population Development in the Czech Republic in 2022. *Demografie*, 65(4), 221–239. Dostupné z: <https://doi.org/10.54694/dem.0336>.

- Lappegård, T. – Kornstad, T. – Dommermuth, L. – Kristensen, A. P. 2023. Understanding the positive effects of the COVID-19 pandemic on women's fertility in Norway. *Population and Development Review*, 50(S1), 129–152. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/padr.12539>.
- Lesthaeghe, R. 2010. The unfolding story of the second demographic transition. *Population and development review*, 36(2), 211–251. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>.
- Matysiak, A. – Sobotka, T. – Vignoli, D. 2021. The Great Recession and fertility in Europe: A sub-national analysis. *European Journal of Population*, 37(1), 29–64. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09556-y>.
- Miller, W. 2011. Differences between fertility desires and intentions: Implications for theory, research and policy. *Vienna Yearbook of Population Research*, 75–98. Dostupné z: <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2011s75>.
- OECD. 2022. Vaccination against COVID-19. In *Health at a Glance: Europe 2022: State of Health in the EU Cycle*. OECD Publishing, Paříž. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/45a9ca6d-en>.
- Ohlsson Wijk, S. – Andersson, G. 2024. Swedish fertility developments before, during and after the Covid-19 pandemic. Dostupné z: https://su.figshare.com/articles/preprint/Swedish_Fertility_Developments_Before_During_and_After_the_Covid-19_Pandemic/26787634?file=48667675.
- Organizace spojených národů (OSN), Odbor pro hospodářské a sociální záležitosti, Populační divize. 2024. *World Population Prospects: The 2024 Revision* [online]. New York: OSN [cit.: 01. 12. 2024]. Dostupné z: <https://population.un.org/wpp/>.
- Palonciová, J. 2022. Faktory ovlivňující reprodukční plány v době pandemie covid-19. *Demografie*, 64(2), 124–138. Dostupné z: <https://doi.org/10.54694/dem.0301>
- Pratama, N. R. – Wafa, I. A. – Budi, D. S. – Putra, M. – Wardhana, M. P. – Wungu, C. D. K. 2022. mRNA Covid-19 vaccines in pregnancy: A systematic review. *PLoS One*, 17(2). Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261350>.
- Rabušic, L. 1996. O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice. *Demografie*, 38(3), s. 173–180.
- Rahn, L. – Jalovaara, M. 2023. Partnership dynamics and entry into parenthood: Comparison of Finnish birth cohorts 1969–2000. *Advances in Life Course Research*, 56. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2023.100548>.
- Rychtaříková, J. (1996). Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie*, 38(2), 77–89.
- Slabá, J. 2022. Vládní boj proti pandemii: přehled opatření vydaných v souvislosti s pandemií onemocnění covid-19 v Česku v letech 2020 a 2021. *Demografie*, 64(2), 175–196. Dostupné z: <https://doi.org/10.54694/dem.0303>.
- Slabá, J. 2023. Changes in reproductive behavior associated with the perception and individual experiences of the COVID-19 pandemic. *PLoS One*, 18(7). Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0288833>.
- Slabá J. – Kocourková, J. – Šťastná A. – Džurová, D. 2024a. Vaccination and fertility: modelling the potential impact of Covid-19 vaccination on total fertility rate in Czechia. *Genus*, 80(25). Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s41118-024-00236-x>.
- Slabá, J. – Kocourková, J. – Šťastná, A. 2024b. *Cesty k rodičovství: nerovnosti a bariéry v reprodukčních trajektorích*. Výroční konference národního institutu SYRI: Prolomit bariéry – nerovnosti v současné společnosti. Brno, 6. listopadu 2024. Dostupné z: https://www.syri.cz/data/article/images/924/slaba_syri-vyrocní-konference-2024_v4.pdf.
- Sobotka, T. – Šťastná, A. – Zeman, K. – Hamplová, D. – Kantorová, V. 2008. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic research*, 19, 403–454. Dostupné z: <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.14>.
- Sobotka, T. – Zeman, K. – Jasilioniene, A. – Winkler-Dworak, M. – Brzozowska, Z. – Alustiza-Galarza, A. – Németh, L. – Jdanov, D. 2023. Pandemic roller-coaster? Birth trends in higher-income countries during the COVID-19 pandemic. *Population and Development Review*, 50(S1), 23–58. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/padr.12544>.
- Šťastná, A. – Slabá, J. – Kocourková, J. 2017. Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice. *Demografie*, 59(3), 207–223.
- Štyglarová, T. – Němečková, M. 2023. *Odráz války na Ukrajině v demografické statistice Česka*. 52. konference České demografické společnosti, 24.–26. května 2023, Hradec Králové. Dostupné z: <https://www.czechdemography.cz/res/archive/011/001312.pdf?seek=1684927598>.
- Testa, M. R. 2014. On the positive correlation between education and fertility intentions in Europe: Individual-and country-level evidence. *Advances in life course research*, 21, 28–42.

- van Baar, J. A. – Kostova, E. B. – Allotey, J. – Thangaratinam, S. – Zamora, J. R. – Bonet, M. – Kim, C. R. – Mofenson, L. M. – Kunstr, H. – Khalil, A. – van Leeuwen, E. – Keijzer, J. – Strikwerda, M. – Clark, B. – Verschuuren, M. – Coomarasamy, A. – Goddijn, M. – van Wely, M. 2024. COVID-19 in pregnant women: a systematic review and meta-analysis on the risk and prevalence of pregnancy loss. *Human Reproduction Update*, 30(2), 133–152. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/humupd/dmad030>.
- Waldaufová, E. 2024. *The gap between the desired and intended number of children – the case of Czechia*. GGP Austria Workshop 2024, 20th November, Vienna.
- Wang, C. – Wang, M. – Li, G. – Song, B. – Xing, Q. – Cao, Y. 2023. Effects of COVID-19 vaccination on human fertility: a post-pandemic literature review. *Annals of Medicine*, 55(2). Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/07853890.2023.2261964>.
- Wesselink, A. K. – Hatch, E. E. – Rothman, K. J. – Wang, T. R. – Willis, M. D. – Yland, J. – Crowe, H. M. – Geller, R. J. – Willis, S. K. – Perkins, R. B. – Regan, A. K. – Levinson, J. – Mikkelsen, E. M. – Wise, L. A. (2022). A prospective cohort study of COVID-19 vaccination, SARS-CoV-2 infection, and fertility. *American journal of epidemiology*, 191(8), 1383–1395. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/aje/kwac011>.
- Winkler-Dworak, M. – Zeman, K. – Sobotka, T. 2024. Birth rate decline in the later phase of the COVID-19 pandemic: the role of policy interventions, vaccination programmes, and economic uncertainty. *Human Reproduction Open*, Volume 2024, Issue 3. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/hropen/hoae052>.
- Zaçe, D. – La Gatta, E. – Petrella, L. – Di Pietro, M. L. 2022. The impact of COVID-19 vaccines on fertility-A systematic review and meta-analysis. *Vaccine*, 40(42), 6023–6034. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2022.09.019>.

JITKA SLABÁ

Působí jako odborná asistentka na Katedře demografie a geodemografie Univerzity Karlovy, kde na jaře roku 2021 úspěšně obhájila disertační práci *Načasování plodnosti napříč generacemi českých žen narozených v letech 1966–1990*. Ve svém výzkumu se zaměřuje na problematiku načasování plodnosti, realizaci reprodukčních plánů a dopady pandemie covid-19 na reprodukční chování české populace.

ANNA ŠŤASTNÁ

Vystudovala sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a demografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. V současné době působí na katedře demografie a geodemografie PřF UK jako odborná asistentka. Ve svém výzkumu se zaměřuje na problematiku reprodukčního chování, plodnosti, na otázky rodinné politiky a skloubení pracovního a rodinného života.

SUMMARY

This review study assesses fertility trends in Czechia over the past three decades within an international context, focusing especially on the impact of the COVID-19 pandemic on reproductive behaviour. It explores how the pandemic and related factors, including the vaccination campaign, influenced reproductive behaviour, drawing on published findings from across Europe. The study explores factors contributing to the decline in the total fertility rate

observed in 2022 and 2023. In the first decade, the Baltic states and countries in Eastern and Central Europe experienced declining fertility trends linked to value shifts associated with the second demographic transition. Throughout the observed period, a procyclical relationship between economic development and fertility rates was evident in European countries. Since 2010, Northern European countries have also faced declining fertility.

The initial effect of the pandemic in many European countries was an increase in fertility at the beginning of 2021. However, between 2021 and 2022, many countries experienced a fertility decline, potentially related to the onset of COVID-19 vaccination programmes. Three main mechanisms are proposed to explain post-pandemic fertility trends: (1) the pandemic was an exceptional event, and post-pandemic trends reverted to pre-pandemic patterns; (2) the return to normal life delayed reproductive plans; and

(3) vaccination programmes contributed to short-term delays in conception, with the most significant impact on fertility seen in 2022. The latter two mechanisms appear particularly relevant to fertility developments in Czechia.

This study contributes to understanding the complex interplay between public health interventions, economic conditions, and fertility trends, providing insights for future policy-making and demographic planning.

Bud'te s námi ve spojení

Podložte své názory a rozhodnutí relevantními daty

O nás a statistice
slovem, číslly
a v obrazech

Rychle, stručně,
přesně
a nezávisle

Najdete nás
na sociálních
sítích

x.com/czstatistika
instagram.com/czstatistika
youtube.com/@czstatistika
linkedin.com/company/czstatistika

